

УДК 063:327

ПРОБЛЕМА МОВНОЇ РЕАЛЬНОСТІ В ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ ДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ

Салогубова О.Є. (м. Запоріжжя)

Анотації

В статті аналізується проблема мовної реальності в філософській думці Давньої Греції; аналізується такий напрямок філософії, як філософія мови; феномен мовної реальності та мовних процесів у суспільстві; прослідковується генеза мовної реальності в контексті соціально-філософської думки; виявляються особливості мовної реальності на всіх етапах історичного розвитку суспільства; принципи семантичної природи мови.

In the article the problem of linguistic reality in the philosophical thought of Old Greece is analysed; such direction of philosophy, as philosophy of language, the phenomenon of linguistic reality and linguistic processes in society are analysed; genesis of linguistic reality in the context of social-philosophical idea is considered; the features of linguistic reality on all stages of historical development of society, principles of semantic nature of language are found out.

Ключові слова

МОВА, СУСПІЛЬСТВО, ЛЮДИНА, ФІЛОСОФІЯ МОВИ, МОВНА РЕАЛЬНІСТЬ, МОВНІ ПРОЦЕСИ, СЕМАНТИЧНА ПРИРОДА МОВИ, ГЕНЕЗА МОВНОЇ РЕАЛЬНОСТІ, ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС МОВИ

Вступ

Чому питання мовної реальності залишається актуальним вже досить багато часу? Чому філософи, вчені, лінгвісти, психологи так багато праць присвятили мові, проблемам мовної реальності та мовних процесів? Ці питання знаходять відповіді як в перших дослідженнях мови, так і в сучасних роботах дослідників мовного питання. В даній статті ми звернемося до філософської спадщини щодо осмислення проблеми мови в давній Греції.

Мета статті

- з'ясувати особливості проблеми мови в античній філософії;
- з'ясувати підходи до розуміння філософії мови;
- з'ясувати принцип семантичної парадигми мови;

Обговорення проблеми

Мова є невід'ємною частиною будь-якої нації та культури. Мова – це духовний код, через який ми розуміємо навколишній світ і своє буття в цьому світі. Мова оточує нас своєю магічною повною енергією силою. Без мови важко уявити розвиток людства, неможливо уявити розвиток культури, науки, цивілізації, освіти. Вся історія та самотність людського

існування відбивається в мовних процесах. Життєдіяльність людини безпосередньо пов'язана з мовною реальністю, в якій концентрується сама сутність людського буття.

Виходячи саме з такої ролі мови в житті людини, ми звернемося до деяких найважливіших на нашу думку аспектів в історії дослідження мови. Так, в своїй статті «Сім гріхів», або за що філософи критикують природну мову?» Флорій Бацевич зазначає, що роль мови завжди оцінювалася та оцінюється високо, бо:

- Мова – це виняткове надбання людини як *homo sapiens*; умова і засіб виокремлення роду людського зі світу природи;

- Одним із ключових чинників історичного формування і функціонування свідомості людини було і є слово, мова в цілому;

- Мислення людини, перш за все мислення креативне, нерозривно пов'язане з мовою.

- Мова – необхідна умова і одночасно засіб соціалізації індивіда. Без спільної життєдіяльності з іншими людьми, спілкування з ними, без засвоєння соціальних норм, правил, спільної культури і знань, досягнень багатьох поколінь сучасна людина неієздатна;

- Мова – найважливіший засіб спілкування, підґрунтя, на якому вибудовуються міжлюдські стосунки і соціальна структура суспільства [4, 110].

Історія філософії мови представляє собою постійну зміну парадигм. Аналіз проблеми мовної реальності у філософській думці Давньої Греції передбачає з'ясування змісту деяких понять та питань. Так, в історії розвитку лінгвофілософських ідей Ю.Степанов виокремлює три найважливіші парадигми: 1) семантичну (філософія мови постає в ній як «філософія імені»; 2) синтаксичну (філософію мови ототожнюють з «філософією предиката»); 3) прагматичну (філософію мови виявляють як «філософію егоцентричних слів») [5, 118].

На думку сучасного російського філософа С. Ячина, в історії світової наукової думки можна виокремити чотири парадигми розуміння мови: 1) «парадигму імені»; 2) «парадигму Слова»; 3) «парадигму думки»; 4) «парадигму спілкування» [10].

Досліджуючи мову як засіб соціокультурної самоідентифікації особистості, А.Кургузов зазначає, що мова являє собою взаємодію таких парадигм, як: 1. семантична парадигма; 2. синтаксична парадигма; 3. прагматична парадигма; 4. парадигма двох мов; 5. парадигма інтерсуб'єктивності; 6. функціоналістська парадигма; 7. комунікативна парадигма [7, 5].

Аналізуючи онтологічні основи мови, Г. Балута говорить про те, що в історичному контексті відтворюється компаративний підхід, який набуває деталізації в: концепції «двох мов»; інтерсуб'єктивності; просторових форм комунікації; субстанційності мови; соціальній істині; мовних структурах свідомості [3].

Взаємодія та постійна зміна вище названих парадигм являє собою складну систему функціонування мови в різні періоди та часи. Парадигмоцентричний підхід дозволяє побачити відносну цілісність у межах теоретичних проблем про мову.

Розглянемо специфічність мовної реальності в часи Давньої Греції. В міфологічній свідомості Давньої Греції мова сприймалась як ціле, виступаючи синкретичним середовищем, через яке людина сприймала себе та навколишній світ. Слово мало в міфологічній свідомості реальну силу. З розвитком філософії та науки, людина поступово опановує сили, які раніше вважала божественними та непідвладними, відповідно змінюється і мовна поведінка. Але міфологічна картина світу в античному суспільстві ніколи не була стертою до кінця. Мовна проблематика античної філософії тісно пов'язана з тим місцем, яке займала мова в міфологічній системі мислення [10].

Цікавість окремими питаннями мовних процесів виникала в Греції з різних сторін, бо це було викликано практичною необхідністю. Грецька філософія замінила собою міфологічну картину світу в період становлення рабовласницького суспільства. Антична мовна теорія з'являється не в процесі розгляду маленьких, окремих проблем, а як одна зі сторін основної філософської проблеми, як питання про взаємовідношення між річчю, думкою та словом [10].

Щоб зрозуміти, якою була мовна реальність давньогрецького суспільства, необхідно спочатку зробити хоча б поверховий аналіз структури того суспільства. Суспільство поділялося на «благородних» та «простих людей». Праця невільних рабів поступово змінювалася на працю вільних рабів, але вони все одно не вважалися повноцінними членами суспільства. Аристотель, називаючи раба «цілковито низьким створінням», відмічав що дружба «неможлива ні з конем, ні з биком, ні з рабом у якості раба» [2]. Класова диференціація суттєво впливала на мовну реальність Давньої Греції, бо людина «по-різному буде спілкуватися з людьми високопоставленими та звичайними, віддавая кожному, що йому призначається» [2].

Класове давньогрецьке суспільство відрізнялося не тільки великою роллю праці рабів. Соціально-економічна структура була більш диференційованою, що було пов'язано з більш чітким розділенням ремесла та сільського господарства, швидким розвитком міст та міського життя і, найголовніше, значно інтенсивнішим розповсюдженням торгівлі. Торгівельні відносини давніх греків сприяли збагаченню мови іншомовними запозиченнями, а відповідно мовна реальність постійно змінювалася та поповнювалася інформацією завдяки взаємодії грецької культури з іншим світом.

Центральними проблемами грецької філософії стають проблема людини, життєдіяльності людини, її призначення, проблема «особистість – суспільство», а також проблема впливу слова на людину. Цікаво, що мова стає предметом теоретичного дослідження саме тоді, коли вона

стала найважливішим способом впливу на свідомість, тобто коли почало складуватися та культуватися мистецтво словесної вишуканості [6].

Наприклад, школа софістики поставила перед собою задачу наукової та риторичної підготовки до політичної діяльності, а для цього необхідне було не стільки знання про природу, скільки знання про саму людину, бо для того, щоб промова була переконливою, необхідно представляти собі, що саме діє на людину переконливо. Платон, словами Сократа, відмічав, що «оскільки сила промови міститься у впливі на душу, тому, хто збирається стати оратором, необхідно знати, скільки видів має душа» [8]. Завдяки інтересу до слова та мови софісти поклали початок науці, яку ми сьогодні називаємо філологією.

З'ясування сутності слова та його походження лежать в основі започаткування в історії філософії мови нового напрямку - семантики. В основі семантики лежить завдання з'ясувати сутність слова та його походження. Головними рисами семантичної парадигми виявляються поняття імені (слова), сутності та ієрархії сутностей, що відтворюють універсальні взаємозалежності характеристик світу [3]. Елементи семантичної парадигми вперше відтворюються в давньогрецьких міфах. Філософія античності репрезентує Логос як Слово, Смысл і Закон. Семантична парадигма представлена іменами Геракліта, Платона, Аристотеля. Геракліт вважається першим філософом, який започаткував філософську концепцію мови, що зіграла важливу роль в історії розвитку і зміни філософських ідей мови. Платон вважав, що слова семантичні за договором і що жодне з імен не існує від природи. «Імена – це результат договору, і для тих, хто домовився, вони виражають заздалегідь відомі їм речі, і в тому й полягає правильність імен» [8]. Аристотель поділяв точку зору Платона. Його коментатор Амоній писав: «Нічим не відрізняється від цього і те, що говорить Аристотель, стверджуючи, що жодне з імен не існує від природи в тому змісті, як його відстоювали гераклітівці» [1,76]. Основний аспект концепції мови Аристотеля полягає в тому, що істинне значення обумовлюється речами, що змінюються, тому кожний конкретний контекст може інтерпретуватися по-різному.

Отже головними рисами семантичної парадигми є поняття імені (слова), сутності та ієрархії сутностей (цінностей та ціннісних смислів), що відтворюють універсальні взаємозалежності характеристик світу.

Платон розмірковує про походження мови та писемності, їх культурних аспектах, соціальної значимості мови (слів) та її номінативної ролі. Платон вустах Сократа висловлює думку, що «небо та землю, богів та людей об'єднує спілкування, дружба, порядність, стриманість та вища справедливість і з цієї причини вони [мудреці] називають наш Всесвіт "космосом", а не "безладом"» [8]. Тобто через спілкування відбувається налагодження гармонійних зв'язків як на рівні суспільства, так і на рівні всього Всесвіту. У знаменитому діалозі Платона «Кратил» висловлюється думка про те, що «промови про небесні та божественні

предмети» - правильні, а «промови про смертне та людське» потребують постійної перевірки. Це була одна з найдавніших філософських концепцій, яку ми сьогодні називаємо *парадигмою «двох мов»*. Сутність цієї парадигми в тому, що в одній мові існує дві мови – «правильна»/«сакральна» та «неправильна»/«людська, буденна». Платонівська концепція «двох мов» отримала подальший розвиток у середньовічній схоластиці та в концепціях Р. Декарта, Г. Лейбніца, М. Кузанського, Б.Спінози, а його концепція мистецтва, включаючи її комунікативний аспект, мала великий вплив на подальший розвиток естетики.

В Давній Греції поступово з'являється нова літературна мова, яка відрізнялася від простої буденної мови. Необхідність спостереження за мовними процесами виникала з необхідності коментувати літературні твори, а особливо поетичні. Міфологічний епос, моральна поезія ліриків, філософські роздуми були тим матеріалом, на якому відбувалося виховання молодого аристократії. Взаємодія мови, особи, суспільства і культури є важливим моментом у формуванні мовної реальності. Мова як продукт колективності виконує роль необхідної умови розвитку знань, навчання, соціального спадкування. Суспільство має можливість закріплювати узагальнений досвід суспільно-історичної практики і виражати зміст своїх цінностей, норм, зразків поведінки, пріоритетних смаків та стилів у мовній формі.

Висновки

Аналіз проблеми мовної реальності Давньої Греції передбачає умовний розподіл мовної реальності на мовну реальність різних соціальних верств суспільства – мовну реальність аристократії та еліти, мовну реальність простого народу, торговців та мовну реальність бідноти та рабів. Кожній мовній реальності були притаманні свої характерні ознаки: примітивність словарного запасу мовній реальності нижчих соціальних верств, витонченість лексики та фраз мовній реальності аристократії. Мова людей благородного походження, філософів, ораторів відзначалася своєю лексичною насиченістю, вишуканістю та спрямованістю на розуміння. Даній мовній реальності були притаманні філософські роздуми про життя, природу та Бога, промови про високе, сакральне, про призначення людини та її можливості. Представники вищої соціальної верстви переймалися проблемами влади, тиранії, рабства, пошуками істини та її визначення, що також відбивалося в мові. Прилюдні промови, діалоги, спори з різноманітних тематик соціального характеру, постійні пошуки мовного впливу на людину – характерні ознаки мовної реальності того часу.

Перспективи подальших досліджень:

- ✓ аналіз та порівняння специфіки проблеми мовної реальності в Середні віки, епоху Відродження та Нового часу;
- ✓ порівняння мовної реальності у давнину та мовної реальності сьогодення.

Джерела

1. Аммоний. Комментарий к «Об истолковании» Аристотеля // Античные теории языка и стиля / [Под ред. О.М.Фреденберг] - М.; Л.: Соцэкгиз 1936.- С. 74-79.
2. Аристотель. Категории / Аристотель // Сочинения в 4-х томах. – М.: 1983. – Т.2. Режим доступа: http://libukraine.info/libua_98778.html
3. Балута Г.А. Онтологічні засади мови в комунікативному просторі суспільства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 – Соціальна філософія та філософія історії / Г.А Балута. – Дніпропетровськ, 2001. – 21 с.
4. Бацевич Ф. «Сім гріхів», або за що філософи критикують природну мову? / Флорій Бацевич // Філософська думка. - 2006. - № 5. - С.110-126.
5. Бацевич Ф. Сутність та предмет дослідження мови (погляд лінгвіста) / Флорій Бацевич // Філософська думка. - 2007. - № 2. - С.112-124.
6. Гайденко П.П. Эволюция понятия науки / П.П. Гайденко. - М.: Наука, 1980. – 568 с.
7. Кургузов А.О. Мова як засіб соціокультурної самоідентифікації особистості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.03 – Соціальна філософія та філософія історії / А.О. Кургузов. – Запоріжжя, 2004. – 18 с.
8. Платон. Кратил / [Пер.Т.Васильевой] // Собрание сочинений в четырёх томах. – М.: Мысль, 1990. – 860 с.
9. Троцкий И. Проблемы языка в античной науке // Античные теории языка и стиля / [Под ред. О.М.Фреденберг] - М.; Л.: Соцэкгиз 1936.- С. 7-
10. Ячин С.Е. Слово и феномен / С.Е. Ячин. – М.: 2006. – С.17-21.

Стаття надійшла 02.02.2009 р.